

*Осьодло В. І., кандидат психологічних наук, доцент,
начальник кафедри психології та педагогіки
ГІ НУОУ (м. Київ)*

*Шугалій Є. П., кандидат технічних наук
начальник кафедри оперативної-тактичної
підготовки УВМА (м. Київ)*

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ДОВІЛЬНОЇ ДІЇ В ПСИХОЛОГІЇ

В статті аналізується проблематика довільної дії в психології, зокрема подано історико-психологічний аналіз дослідження довільної активності особистості, як детермінанти її суб'єктності.

Ключові слова: дія, довільна дія, довільні рухи, воля, психічний акт, вольовий акт.

В статье анализируется проблематика произвольного действия в психологии, в частности подан историко-психологический анализ исследования произвольной активности личности, как детерминанты ее субъектности.

Ключевые слова: действие, произвольное действие, произвольные движения, воля, психический акт, волевой акт.

In the article the range of problems of arbitrary action is analyzed in psychology in a historical aspect analysis of research of arbitrary activity of personality is given in particular, as determination of her subject.

Keywords: action, arbitrary action, autokinesias, will, psychical act, volitional act.

Постановка проблеми. Проблема психічної регуляції довільної активності є однією з найбільш значимих в дослідженні суб'єктного аспекту людського буття. Як зазначав О.А. Конопкін – якими би психічними засобами не реалізовувалися процеси регуляції довільної активності людини, ці процеси не зможуть привести до найбільш ефективної побудови і реалізації самої виконавської активності, забезпечити її продуктивність, якщо вони не будуть мати довершену структуру [7]. Специфічними сторонами психічної активності є “свідомість” і “дія”, а активність людини як індивіда, особистості й індивідуальності здійснюється у формі дії, тобто різних видів активності і регулюється свідомістю у формі процесів саморегуляції різних видів активності. Саме довільна активність особистості є необхідним концептуальним засобом змістовного втілення регуляції при рішенні теоретичних і практичних задач, пов'язаних з вивченням людини як суб'єкта різних видів і форм її довільної активності. Важливим питанням в дослідженні довільної активності людини є, на нашу думку, визначення психологічних детермінант довільної дії в історико-психологічному аспекті.

Аналіз останніх досліджень. Проблема дослідження “довільної дії” має значно більш глибоку історію, ніж це вважалось класиками психології радянського періоду [6]. Давня історія розробки цієї проблеми коротко зводиться до наступних етапів.

Вперше довільні рухи починали вивчатися у давньогрецьких мудреців, філософів та лікарів. Так, мудреці Хілон,

Піттак, Біянт, зокрема, вказували, що по відношенню до конфліктів слід займати не пасивну позицію, а “замирювати” їх певними діями [4].

Античні філософи ставили проблему причини довільних рухів. Вони вважали, що головною причиною фізичних (тілесних) рухів виступає душа, причому душа нерідко трактувалась як психічне явище (псюхе), хоча існували і вчення щодо “матеріальності” душі. В залежності від філософського напрямлення, до якого відносились античні мудреці, душа трактувалась або матеріалістично, тобто чи як певний вид найтоншої матерії (Демокріт), або ідеалістично (наприклад, у Платона), як духовна, безсмертна основа, сутність як окремих речей, так і буття. Проте через обмеженість психологічних і фізіологічних знань того часу навіть тим давньогрецьким мудрецам, які притримувались матеріалістичних, чи радше сказати реалістичних поглядів, не вдалося створити детерміністської теорії людських рухів, розкрити реальні причини довільних рухів. Не будучи обізнаними про істинні причини останніх, давньогрецькі матеріалісти вбачали ці причини у внутрішній активності пневми, найтоншої матерії, із якої складається душа. Так, на думку Демокріта, найтонкіші частини матерії (атоми) душі відзначаються певною автономністю, свободою волі, спонтанною активністю [8]. Однак у вищезгаданих мислителів ми відзначаємо радше здогадки, ніж розгорнуті вчення щодо причин довільних дій. Вчення у сучасному розумінні серед античних мислителів

розробив мислитель – енциклопедист Аристотель.

Аристотель, описавши в своєму трактаті “Про душу” найбільш повну характеристику систем знань його сучасників чи навіть більшості античних поглядів на психіку, вважав, що відмінність між довільними і недовільними рухами пояснюється характером душ, які в ньому (цих рухах) проявляються. Мислитель вважав, що в недовільних рухах знаходиться і проявляється животна душа, в рухах довільних – душа розумна, тобто людська. Зрештою, Аристотель сформував вчення про душу, яке входило складовою у психологію [2].

В подальшому, в середні віки, вчення про душу набуло визнано теологічний характер і було майже повністю підпорядковане догмам і меті богослов'я, яке всі інші науки вважало своїми служанками. У вченні Фоми Аквінського сфера людської діяльності підпорядкована законам меншого рангу, ніж законами, які визначають сферу Божественного.

Новий період в розробці проблеми довільного руху, що розглядалась раніше з позицій умоспоглядання (можна сказати бездіяльного) прийшов у XVI-XVII століттях, коли створювались наукові школи, що засновувались на емпіричних даних, коли також було закладено філософські основи буржуазної суб'єктивно-емпіричної психології. Перший рішучий крок в цьому напрямку здійснив **Рене Декарт** [5, 11]. Він перш за все збагатив природознавство і психологію поняттям рефлексу, звівши всі недовільні рухи до закономірних актів, детермінованими впливами і взаємодіями навколишнього середовища. При цьому Декарт відніс до категорії недовільних низку найскладніших рухів тварин і людини, що зазвичай називались довільними, і виключив із їх числа лише ті специфічні людські дії, які викликаються і обумовлюються певною, як правило, конкретною думкою.

“Всі дії, – говорив Декарт, – які ми виробляємо без участі нашої волі (як це часто відбувається коли ми дихаємо, ходимо, їмо і взагалі здійснюємо всі відправлення, спільні нам з тваринами)”, залежать лише від упорядкування наших органів та напрямку, якими “духи”, спонукаючись сердечним теплом, слідуєть в мозок, нерви і мускули, подібно тому як хід годинника залежить від однієї лише пружності їхньої пружини і форми колішат (годинникових)” [3]. Що стосується рухів

довільних, то хоча здійснення їхне залежить, на думку Декарта, від влаштування людського тіла, однак вони обумовлені не матеріальними (тілесними) причинами, а духовними потягами, активністю душі.

Здійснюваний цим шляхом вплив душі на тіло надає рухам останнього довільний характер.

Якщо вимушені рухи пояснювались Декартом детерміністично, як результат дії зовнішньої матеріальної причини, то рухи довільні розглядалися ним як обумовлені душею, і в цій області старі метафізичні концепції волі залишились невизначеними.

Таким чином, всередині картезіанської раціоналістичної психології виникли предпосилання суб'єктивно-емпіричної концепції свідомості.

Свій розвиток остання концепція отримала у Д. Локка, який, продовжуючи матеріалістичну лінію Бекона і Гоббса, протиставив декартовській концепції про вроджені ідеї вчення про їх опитну природу, про їх виникнення із почуттів. Разом із тим Локк остаточно сформував намічене у Декарта інтроспективне розуміння свідомості, надавши йому емпіричний характер [10].

Слідом за Локком основи досвідченої психології розвивались пізнішими представниками емпіричної філософії.

Д. Гартлі, виходячи із механіко-матеріалістичних поглядів, і одночасно Д. Юм, який є агностиком і суб'єктивним ідеалістом, розробили вчення про асоціації, за допомогою яких ними пояснювалось походження різних складних психологічних явищ із елементарних відчуттів.

Представники суб'єктивно-емпіричної асоціативної психології зробили вирішальну спробу подолати дуалізм картезіанської концепції довільних рухів. Більша заслуга в цьому належить представникам матеріалістичного крила емпіричної психології – Д. Гартлі і Д. Прістлі, – який відноситься до числа мислителів, які, як стверджував, К. Маркс і Ф. Енгельса, “знищили останні теологічні межі, локківського сенсуалізму” [11].

Так, Д. Гартлі пояснював появу довільних рухів із недовільних, первинно автоматичних, виходячи із загального закону асоціації. Він писав: “Якщо будь-яке відчуття А, ідея В або м'язовий рух F, то воно кінець-кінцем, буде викликати d, просту ідею, яка відповідає відчуттю Д, а також ту ідею Е або той же м'язовий рух F”. Самі асоціації Д. Гартлі трактував

фізіологічно як результат вібрацій, що виникають в нервовій системі під впливом зовнішніх впливів. Завдячуючи асоціативним зв'язкам, що утворюються між фізіологічними субстратами відчуттів і ідей, з одного боку, і м'язовими рухами, з іншої – перші можуть обумовити останні, в результаті чого вказані рухи набувають довільного характеру.

В подальшому представники емпіричної буржуазної психології поступово відходили від матеріалістичних позицій Д. Гартлі починаючи більше схилитися до вчень про асоціації чисто феноменалістичного характеру. Проте вони внесли в асоціационістичну теорію довільних рухів низку фактичних доповнень. Так, Т. Браун і Д. Мілль з'ясували важливу роль в генезисі цих рухів їх проприоцептивну “внутрішню картину”, тобто кінестетичних відчуттів і уявлень. Г. Спенсер здійснив спробу поєднувати принципи асоціационізму з еволюційною теорією і почати розглядати інстинктивні рухи як результат фіксованих асоціацій, що набули пристосовницьке значення. Нарешті, А. Бен намітив асоціационістичну теорію процесу оволодіння новими видами рухів, яка пізніше, будучи розвинена Е. Торндайком під назвою “теорії спроб та помилок”, перетворилась в основний принцип ортодоксального біхевіоризму [5].

Необхідно визнати, що асоціационістична концепція генезису психічних явищ взагалі і вчення про походження довільних рухів, зокрема, стали найбільшими досягненнями буржуазної психології.

В асоціационістичному вченні про довільні рухи були вперше зроблені спроби науково пояснити походження свідомих, навмисних актів із довільних, які автоматично склалися в досвіді людини, зв'язків між визначеними явищами свідомості (із фізіологічною основою) і відповідними м'язовими рухами.

Але, відмовившись від метафізичної теорії волі і показавши, що воля розвивається природним шляхом, в результаті утворення асоціацій між рухами і відповідними їй явищами свідомості, представники асоціационістичної емпіричної психології не змогли пояснити природу цих явищ свідомості, а разом із тим і тією реальною роллю, яку вони відіграють в діяльності живих істот.

Нездоланною перешкодою на шляху вирішення вказаних проблем було царюче

в емпіричній психології суб'єктивно-ідеалістичне, інтроспективне розуміння свідомості, а також грубо механічне уявлення про активність людини і її детермінації.

“Не сам стан свідомості, – писав видатний представник асоціационізму у Франції Т. Рібо, – але відповідний йому фізіологічний стан переходить у дію. Повторюю, співвідношення не має місце між психічним станом і рухом, але лише між двома однорідними, фізіологічними станами, між двома групами нервових елементів – чуттєвої і рухаючої. Якщо продовжувати бачити причину в свідомості, то все залишається незрозумілим; якщо дивитися на все це як на простого супровідника відомого нервового процесу, який лише один має вагоме значення, – то все стає зрозумілим, і штучні труднощі зникають” [11].

Паралелістична концепція створювала стан узгодженості положень суб'єктивно-ідеалістичної психології з природознавством. По суті, вона знаходилась у постійному протиріччі з останнім. Вона зберігала ідеалістичну уяву про стан свідомості, як про надприродні явища, які не мають нічого спільного з матеріальним, фізіологічними явищами, і разом із тим ґрунтувались на незвичайному, з точки зору сучасного природознавства, припущенні, згідно якому у живих творіннях розвивається складна функція психічного відображення, яка не відіграє ніякої ролі в їх житті, в їх пристосовуванні до навколишнього середовища.

Ідеалістичні погляди співпадали в асоціационістичній психології з грубо механістичними поглядами. Один із важливіших пророків цієї психології полягала в тому, що явища або образи свідомості, а також їх асоціативні поєднання, розглядалися як результат пасивного сприйняття зовнішніх впливів, незалежно від діяльності суб'єкту. Абстрагувавши ці образи від тієї конкретної діяльності, в якій вони формуються і функціонують, обумовлюючи їх від реального об'єкту і суб'єкту цією діяльністю, суб'єктивно-емпірична психологія перетворювала їх в деякі ідеальні речі, взаємозв'язок яких із матеріальними речами після всієї проведеної процедури вже неможливо було встановити.

Такий був стан психології до середини минулого століття, коли вона почала виокремлюватися в самостійну дисципліну, в експериментальну психологію.

У першоджерел експериментальної психології визначились дві лінії її розвитку. Одна з них була представлена видатним російським фізіологом і психологом І.М. Сеченовим. Виходячи із передових ідей російських революційних демократів і спираючись на успіхи сучасного природознавства, І.М. Сеченов своїми дослідженнями заклав основи фізіології головного мозку, а разом із тим розпочав розробку системи матеріалістичному, послідовно детерміністичної психології. Психологічні погляди І.М. Сеченова справили вже в минулому столітті значний вплив на передових представників вітчизняної і зарубіжної психологічної науки [10].

Так, запропоноване І.М. Сеченовим рефлекторне розуміння психічних процесів здійснило визначений вплив на видатного французького психолога Т. Рібо і, частково, на його теорію уваги. У праці Е.І. Степанової наводяться цікаві дані, що свідчать про ту важливу роль, яку відіграли ідеї І.М. Сеченова у формуванні світогляду передових російських анатомів, фізіологів та клініцистів кінця минулого століття. Низка робіт видатного вченого В.М. Бехтерева була присвячена розвитку рефлекторного розуміння довільних рухів, а також з'ясуванню ролі пропріоцептивних відчуттів в їх регуляції. Одним із засновників-фундаторів сучасної наукової психіатрії С.С. Корсаков і його сподвижник А.А. Токарський виступали в захист детерміністичного, рефлекторного розуміння волі проти різного роду ідеалістичних концепцій [1].

Друга лінія розвитку експериментальної фізіологічної психології, яка набула домінуючого значення в зарубіжній і дореволюційній російській психологічній наці, була представлена видатним німецьким вченим В. Вундтом. На відміну від І.М. Сеченова В. Вундт влаштував експериментальну психологію на ідеалістичних основах, спираючись спочатку на еkleктичну концепцію індуктивної метафізики, а потім переходячи на махістські позиції. Суб'єктивно-ідеалістичних поглядів дотримувались і інші представники цього напряму експериментальної психології, як наприклад, В. Джемс і Е. Титченер в США або Г.І. Челпанов в Росії [1].

Представники ідеалістичного крила фізіологічної психології, по суті, зберігали незмінним старе суб'єктивно-ідеалістичне розуміння предмету своєї науки, а також

продовжували вважати, що самопостереження є єдиним методом пізнання психічних процесів. Введений в психологію експеримент розглядався ними як чисто допоміжний метод, що сприяв лише вивченню фізіологічних процесів, "супроводжуваних" психічним явищем.

Експериментально-психологічні дослідження, розпочаті в галузі відчуття були потім перенесені і на галузь довільних рухів. Широкого поширення отримав метод психічних реакцій, що дозволяв експериментально вивчати елементарні вольові дії і вимірювати їх швидкість і інтенсивність (Дондерс, Вундт та ін.). Низка досліджень в цій сфері був представлений російськими психологами, зокрема Н.Н. Ланге. Експериментальному вивченню підлягали також так звані "ідеомоторні акти".

Значну цікавість представляє праця на цю тему, здійснена П.А. Спіро в лабораторії І.М. Сеченова.

Якщо спершу психологи задовольнялись вивченням елементарних, автоматизованих дій типу "психічних реакцій", то потім предметом психологічного експерименту стали і більш складні процеси, потребуючі активного вибору і подолання "внутрішніх" перешкод. Так, видатний бельгійський психолог А. Мішотт спільно з Н. Прюмом ввів у експеримент момент самостійного вибору видатного способу дії.

На перших етапах експериментального вивчення довільних рухів останні пояснювались багатьма дослідниками у руслі старого асоціалізму (Т. Циген, Г. Еббінгауз, Т. Рібо та інші) [1, 5, 10, 11].

Проте вже в цей період асоціалістична концепція довільних рухів стала критикуватись, ініціатива критики походила, перш за все, від представників ідеалістичного крила фізіологічної психології.

Так, вже один із засновників експериментальної фізіологічної психології В. Вундтом запозичив у Лейбніца поняття "апперцепції", щоб вести боротьбу проти механістичної концепції асоціації в захист ідеалістичної активності. В протилежність асоціалістам, що вважали, що вольова дія формується на основі уявлень (кінестетичних, моторних), асоціативно пов'язаних одне з одним, Вундт вважав, що для таких дій найбільш характерним є акт апперцепції. Остання визначається, перш за

все, тими почуттями, які викликають в суб'єкті об'єкт волі.

Після цього вундтівська концепція волі набула назву елюціональної або афективної. Стверджуючи, що афективний потяг знаходиться в найелементарніших діях на найбільш ранніх генетичних ступенях, Вундт протиставив асоціационістам свою ідеалістичну теорію, відповідно якій довільні рухи є первинними, а вимушені виникають на їх основі, в результаті автоматизації перших.

Якщо В. Вундт виводив волю із афекту, то В. Джемс вважав вольові акти первинними, які не зводяться до будь-яких психічних процесів. На його думку, проблема, якою займалися протягом століть асоціативна психологія, проблема встановлення зв'язку між уявленнями і рухом, є уявними (штучними). В дійсності, будь-яка ідея спочатку володіє динамічною тенденцією, намагається дійти до свого моторного втілення.

Таким чином, відповідно В. Джемсу, завдання вольового акту заключається неначебто в моторній реалізації ідеї, і в тому, щоб забезпечити нівелювання однієї ідеї над іншою. Така перевага однієї ідеї над іншою досягається за допомогою акту уваги [1].

Намічене В. Вундтом і в Джемсом вчення про внутрішні акти волі було розвинуто пізніше і зазнало ряд вагомих змін в так званій функціональній психології і, зокрема, в Вюрцбургській школі.

Поняття інтернаціональних актів, що спочатку розроблялось вюрцбургцями на матеріалах інтелектуальних процесів, потім було перенесено і на сферу волі. На противагу асоціационістам вюрцбургці вважали, що асоціативні зв'язки між уявленнями і рухами є не тими відмінними, але й протилежними вольовими актами.

Центральне значення в останніх має якби направленість на об'єкт волі – “волюціональна об'єкція”, як її називав Н. Ах. Він вважав, що будь-яка об'єкція, як, наприклад, “сенсаріальна” (коли ми ніби “приписуємо” якості, які відчуваємо відповідним зовнішнім предметам), або ж емоційна (коли нам здається, що предмети самі по собі є приємними або антипатичними), називаються різновидністю волюціональної об'єкції в широкому розумінні цього слова. У вузькому розумінні слова волюціональної об'єкції Н. Ах називає “перенесення нашої волі на об'єкт”. Цей процес відбувається поступово за направленням із середини на зовнішній світ.

“Об'єкт, який спочатку при першому здійсненні діяльності, є лише приводом для неї, тепер стає вирішальним фактором, від якого надходить наказ виконати певні команди”. При цьому “настає злиття представлення мети і направленості”. Зараз від уявлення про мету або завдання виходить детермінуюча тенденція, що визначає процес реалізації дій. Детермінуюча тенденція складає існування вольового акту, і сила її протистоїть силі асоціативних або репродуктивних тенденцій. У спеціальному експерименті Н. Ах намагався виміряти силу детермінуючої тенденції, що виходить з поставленої перед суб'єктом завдання, силою тих протилежних репродуктивних тенденцій (які визначаються числом повторень відповідних асоціативних рядів), яким вона може протистояти [1, 5, 11].

Необхідно відзначити, що склад представників “психології актів чи функцій” був досить різномірний як по своїм загальнотеоретичним поглядам, так і по своєму розумінню цих “психічних актів”.

Поряд з прихильниками вкрай ідеалістичних концепцій, як, наприклад, Н. Ах, серед західноєвропейських функціоналістів були такі вчені як А. Біне, в психологічних баченнях якого знаходиться ряд матеріалістичних елементів і який з великою проникненістю зближував психологічні акти з моторними пристроями, з готовністю до руху. В Росії представником вкрай ідеалістичного крила функціональної, волютаристичної психології був Н.О. Лоський, в той час як А.Ф. Лазурський, а потім його послідовник М.Я. Басов зробили цікаву спробу розглянути генезис психічних актів, зокрема, актів волі, з еволюційної точки зору передбачали наявність взаємозв'язків між функціями свідомості [5, 11].

Проте при всій своїй різномірності загальний теоретичний смисл “психології актів або функцій” зводився до ідеалістичної реакції на механіцизм старої асоціативної психології. Сила функціоналізму заключається головним чином в негативних, критичних положеннях, в виявленні недоліків асоціационізму, його пасивно-інтелектуалістичного характеру, його заперечення суб'єкта і активної діяльності останнього. Що стосується позитивних досягнень функціоналізму в розробці загальних проблем, і, зокрема, проблеми довільних рухів, то вони виявилися мізерними.

Виділивши психічні акти як особливу галузь психічної дійсності, функціоналісти

приписали їм лише духовну сутність, фактично відмовившись, таким чином, від пояснення їх генезису і структури. Видатний дореволюційний психолог Н.Н. Ланге із великою точністю побачив в зазначеній концепції “психічних актів” загрозу повернення до старої метафізичної психології, замінивши дійсне пояснення психічних явищ посиленнями на деякі духовні сили або здібності.

Над загострившимися на початку нашого століття протиріччями між механістичними та ідеалістичними напрямками в буржуазній психології намагались піднятися так названі гештальт-теорії. Згідно їх уявлень, про що ними було заявлено, вони боролись одночасно проти механіцизму та віталізму. У протилежність “психології елементів” асоціацівіці розробили **принцип цілісності**, згідно із яким дія постає єдністю свідомого та практично-вольового. Разом з тим, вони виступали проти індетерміністичних уявлень функціоналістів щодо природи довільних рухів і стверджували: що “особливості складних форм діяльності суб’єкта визначаються не впливом якихось найвищих психічних функцій, а структурою сприйняття навколишнього середовища”.

Аналізуючи довільні рухи представники гештальтпсихології В.Кюлер та К. Коффка натомість розробили принцип єдності **сенсомоторного поля** і трактували моторне навчання як результат утворення перцептивних структур, результат “безпосереднього розсуду” суб’єктом відносин між елементами сприймаючої ситуації. В подальшому К. Левін, керуючись даними своїх досліджень волі, розвинув те положення, що визначає поведінку перцептивні структури набувають напружений, динамічний характер у залежності від потреб суб’єкта. Підкреслюючи, що для характеристики вольового акту найбільш суттєва ступінь оволодіння суб’єктом своєї поведінки. К. Левін писав: “І дія, якою ви оволоділи, підпорядковується силам, що діють в психологічному полі. Але під час дії, якою ми володіємо, типовим є те, що вся наша особистість не поглинена цим полем; ми стоїмо як би над речами, зберігаючи більшу владу над діями [1, 9, 11].

Такі деякі загальні положення гештальтпсихології відносно детермінації і способу функціонування вольових актів. Необхідно зазначити, що деякі експериментальні прийоми дослідження

довільних дій, які були розроблені гештальтовцями, і багато отриманих ними конкретних фактів, що стосуються впливу сприймаючої ситуації, а також відчуваючих суб’єктом потреб на протікання цих дій, які представляють безперечний інтерес і повинні враховувати під час розробки відповідних психологічних проблем. Що стосується гештальтистської теорії довільних рухів, то вона з наукової точки зору вважається незадовільною. Представникам гештальтпсихології не вдалося подолати недоліки тих психологічних напрямків, проти яких вони декларативно виступали. Так, відповідно розвиваючої ними точки зору, перцептивні структури, що визначають поведінку суб’єкта, не є неначебто відображенням реальних взаємозв’язків між предметами об’єктивної реальності, а є результатом дії яка притаманна лише суб’єкту, його нервової системи здібності або тенденції до структуроутворенню.

Таким чином, в цьому дуже важливому питанні теорії вольових актів гештальтпсихологи стоять на детерміністичних, суб’єктивно-ідеалістичних позиціях. Разом із тим не долають механіцизму асоціативної і біхевіористичної психології, а лише створюють новий його різновид, так званий “фізікалізм”. В. Кюлер стверджують, що універсальні закони структури однаково розповсюджуються не лише на найрізноманітніші форми поведінки тварин і людини, але і на всю галузь органічних, а також неорганічних фізичних явищ [1].

Нез’ясованим залишилось в цій теорії і хибне обособлення психіки від практичної діяльності суб’єкту. Хоча К. Левін і виступав проти традиційного обмеження психології волі характеристикою передувавшому вчинку станів свідомості, проте, відповідно самим гештальтовцям, волевий акт протікає в “психічному полі”, до того як він вступив в практичну взаємодію з оточуючим середовищем. Безпосередній розсуд – “інсайт” – передуює рухаючій поведінці і визначає його хід і характер.

З притаманною йому чіткістю В. Джемс наступним чином сформував таке розуміння проблеми: “Простим констатуванням наявності у свідомості моторної ідеї психологія волі, відверто кажучи, мають обмежуватися. Супроводжуючі моторну ідею руху представляють собою чисто фізіологічне явище, обумовлене, відповідне фізіологічним законам, нервовим процесам,

Питання психології

відповідаючи даній ідеї. Із появою ідеї воління закінчується, і для самого психічного акту воління несуттєво, здійснилося або немає бажаного руху”. Аналогічні висловлювання ми знаходимо у В. Вундта, Г. І. Челпанова, Н. Аха та ін. [1, 5, 9, 10, 11].

В біхевіористичній психології предметом науки замість явищ свідомості стає поведінка, а методом дослідження замість самоспостереження – об’єктивне спостереження і експеримент. Ігноруючи свідомість і роблячи об’єктом свого вивчення лише зовнішню поведінку, біхевіористи трактують його як відому сукупність реакцій організму на зовнішні і внутрішні стимули. Завдання наукової психології розуміється ними як установлення однозначних відносин між стимулами і реакціями. У сфері дослідження довільних рухів біхевіористи абсолютно ігнорують їх внутрішню психологічну сторону і зводять ці рухи до механічних рухаючихся навичок. Проблема створення

цих навичок стає центральною проблемою біхевіористичної психології.

Висновок. Проведений аналіз наукових джерел щодо проблеми довільної дії в психології показав, що питанням довільної активності людини науковці почали опікуватись ще за часів античності, коли науку рухали мудреці, філософи та лікарі. Ретроспективний аналіз існуючих досліджень довільної активності та довільних рухів показав, що в основі довільної дії людини лежали, на думку цілої плеяди відомих мислителів – від душі, як духовної та безсмертної основи – до вольового акту, що детермінує свідому цілеспрямовану предметно-перетворювальну діяльність. Але, на нашу думку, аналіз вказаних теорій та поглядів стосовно психологічної основи довільної дії не є вичерпним проясненням існуючих протиріч, а їх істотним доповненням має стати дослідження існуючих емпіричних даних власне у предметному полі діяльності людини.

Література

1. Абдурахманов Р.А. История психологии: идеи, концепции, направления 2-е изд., стер. / Абдурахманов Р.А. – М.: МПСИ, 2008. – 326 с.
2. Аристотель. Сочинения в четырёх томах. Том 3. / Аристотель. – М.: Мысль, 1981. – 613 с.
3. Декарт Р. Избранные произведения / Декарт Р. – [Пер. с фр.] – М.: Политиздат, 1950. – 712 с.
4. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. / [Пер. и прим. М.Л. Гаспарова.] Общ. ред. и вступ. ст. А.Ф. Лосева. (Серия “Философское наследие”). – М.: Мысль, 1979. – 624 с.
5. Ждан А. Н. История психологии: Учебник / Ждан А. Н. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
6. Запорожец А.В. Избранные психологические труды / Запорожец А.В. – Издательство: М.: Директ-Медиа, 2008. – 1287 с.
7. Конопкин О.А. Психическая саморегуляция произвольной активности человека (структурно-функциональный аспект) / Конопкин О.А. // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 5-12.
8. Материалисты Древней Греции / [Под редакцией: Дынника М.А.] – М.: Госполитиздат, 1955. – 239 с.
9. Роменець В.А. Історія психології ХХ століття. Навчальний посібник / В.А.Роменець, І.П.Манюха – Київ: Либідь, 1998. – 992 с.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С.Л. – СПб: Издательство “Питер”, 2000. – 712 с.
11. Ярошевский М.Г. История психологии от античности до середины ХХ в. / Ярошевский М.Г. – М.: Академия, 1996. – 416 с.